

Ladislav ZIKMUND-LENDER – Helena ČAPKOVÁ (eds.), *Mýtus architektka: Jan Kotěra 150, Praha, Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze 2021, 288 s. ISBN 978-80-88308-41-6.*

Recenzent, který obdrží monografii „*Mýtus architektka: Jan Kotěra 150*“, záhy po podrobnějším seznámení se s formou i obsahem zjišťuje, že se zhostil nesmírně obtížného úkolu. Kniha je výjimečná po stránce grafické a v mnoha ohledech i po stránce obsahové. Dilema recenzenta nastává záhy: co by mělo být hodnoceno jako prioritní poselství této bezesporu přitažlivé publikace?

Na zhodnocení přístupu, který kvůli uhlíkové stopě místo pořízení nových fotografií architektova opusu přizval k vytvoření ilustrací velmi současného a „trendy“ tvůrce, držitele ceny Czech Grand Design za ilustrace k výstavě Paneland v kategorii ilustrátor roku, Jana Šrámka – nakonec recenzent rezignoval.¹ Čtenář i odborný uživatel knihy však zajisté setrvávají v hlubokém zamyšlení nad skvěle světelně provedenými „analogovými“ snímky. Z nich např. fotografie Jiřího Zikmunda dosahují hezké hloubky, světla a stínu a jejich až symbolické vyznění není možné v kontextu se Šrámkovými ilustracemi nezdůraznit.² To je ostatně i případ portrétní fotografie obou editorů od Petra Zewlakka Vrabce, kde pohlédneme do reálné tváře autorů knihy, nenahraditelně pojednané klasickou fotografií, navíc zasazené do reálného prostoru Kotěrova domu nakladatele Laichtera v Praze – Vinohradech.³ Z uživatelského pohledu považujeme za nezbytné zmínit, že písmo je v recenzované publikaci občas skutečně „titěrné“ – zvláště v popisích ilustrací – což může představovat určitý diskvalifikátor pro čtenáře. Bohužel, výtka se dotkne i reprodukováných plánů a kreseb: zvláště ty tužkové jsou v knize mnohdy velmi nebo zcela nečitelné.⁴

Ladislav Zikmund-Lender a Helena Čapková, editoři a iniciátoři knižního projektu, se monografií ke 150. výročí narození Jana Kotěry začali zabývat v roce 2018. Téma se však v případě Ladislava Zikmunda-Lendera vine jeho dílem jako červená nit, a tak je možné hovořit o proustovském celoživotním psaní „jediné knihy, jediného textu.“ L. Zikmund-Lender je mj. autorem oceňované publikace o architektuře hradeckého muzea nebo knihy o Kotěrovi v Hradci a jeho aktivity se navíc odehrávají na půdě nakladatelství Pravý úhel, které vede se svým otcem, zmíněným fotografem Jiřím Zikmundem. V tomto nakladatelském

1 K osobnosti výtvarníka např. URL:<<https://pagefive.com/cs/92-jan-sramek>>, [cit. 10. 9. 2022].

2 Srov. např. jeho detail okna s ostěním obecního domu s úřadovny v Hradci Králové, 1922–1923, Ladislav ZIKMUND-LENDER – Helena ČAPKOVÁ (eds.), *Mýtus architektka: Jan Kotěra 150*, Praha 2021, s. 256.

3 Tamtéž, s. 285.

4 Srov. např. reprodukci Kotěrova návrhu na přístroje, patrně vystavený na světové výstavě v sále UPŠ v rakouském pavilonu v St. Louis, 1904, nedat., UPM Praha, Tamtéž, s. 88.

domě již vznikl pozoruhodný konvolut knih nejen o moderní architektuře, a o zaujetí tak není možné pochybovat.⁵

Přímým oslovením autorek a autorů chtěli editoři dosáhnout na vybraná témata: osloveno bylo zhruba 16 osob, pandemie však zasáhla a jejich počet snížila, neb archivy, plánové sbírky a knihovny byly přece jenom obtížně dostupné a jejich digitalizace nebude v našich oborech, díky obrovské pramenné inflaci v 19. a 20. století, patrně nikdy zcela uspokojivou náhradou.

Nejenom pandemie: intencí editorů bylo i rovné zastoupení přispěvatelů a generační výpověď mladší a střední generace a k tomu zřetelné vymezení se vůči základnímu kotěrovskému opusu *Jan Kotěra (1871–1923). Zakladatel moderní české architektury*.⁶

Ten před dvaceti lety představil Kotěru jako ústřední, zakládající postavu moderní české architektury. Editoři knihy toto dílo vnímají v kontextu narativu, který vyhovuje genealogii výkladu moderní české architektury: Kotěra je podán jako tvůrce, který stojí u základu české moderní architektury, ba dokonce je jako její zakladatel traktován, přičemž jeho cesta k tomuto ocenění se vyvíjela od odhalení jeho talentu, po překonání mistra žákem k dalším stereotypům, které ve svém přelomovém díle v roce 1934 odhalili Ernst Kris a Otto Kurz.⁷

Editoři si oprávněně položili otázku, co je tímto narativem Kotěry jako zakladatele české moderní architektury přesně myšleno a shledali, že se jim nedostává koherentní odpovědi. Výzkumné otázky proto byly položeny neméně široce: jak chápat Kotěru, aniž by byl izolován jako fenomén, odhlédnout od role tvůrce-architekta v narativní konstrukci kolektivní identity a paměti, resp. jak architekta zařadit do jeho společenských sítí, kontextualizovat ho jako tvůrce zakořeněného v mnohdy podmíněných vzorcích a vztazích s korporacemi, institucemi, státem i dalšími zájmovými entitami. Nadto byl logicky sledován Kotěrovův vztah k pedagogické funkci jeho trojjediné osobnosti architekta/umělce/pedagoga.

Pro odstranění tohoto „nánosu“ mýtu práce předchozích autorských generací, se oba editoři rozhodli přizvat ke spolupráci šest autorů mladší a střední generace. Ti prošli značnou mezinárodní zkušeností jak ve svém školení, či v současném profesním ukotvení, a za mnohými z nich se dnes již nakupila kvalitní bibliografie. Na výzkumnou otázku tak odpovídali kromě obou editorů Jan Galeta, Vendula Hnídková, Miroslav Pavel, Jana Sklenářová Teichmanová, Markéta Žáčková a Filip Šenk.

Jan Galeta, historik architektury, položil otázku po kritickém čtení Kotěrorova textu *O novém umění* (1900) a zasadil ji do současného kontextu architektů Gottfrieda Sempera a Otto Wagnera. S vyplývající otázkou, zda *Kotěra kontra historismus* či *Kotěra et historismus*

5 K programu nakladatelství srov. URL:<<http://www.pravyuhel.com>>, [cit. 10. 9. 2022].

6 Jan KOTĚRA – Daniela KARASOVÁ, *Jan Kotěra: 1871–1923: zakladatel moderní české architektury [katalog výstavy: Obecní dům Praha, 19. 12. 2001 – 24. 3. 2002]*, Praha 2001.

7 Ernst KRIS – Otto KURZ, *Legenda o umělci: historický pokus*, Řevnice 2008.

pak Galeta s první částí otázky polemizuje, a nakonec odmítá tvrzení, že Kotěra byl prostlivivů historických slohů, jak dokazují mj. již jeho studijní kresebné práce z pozdních 80. let 19. století. V Kotěrově praxi to však neznamenalo eklektické užití historického tvarosloví, nýbrž respekt k základům starých kultur, které je vytvořily.⁸

Jana Sklenářová Teichmanová, historička umění, snesla ve svém textu mnoho nových údajů o Kotěrově působení na Uměleckoprůmyslové škole v Praze. Kotěra v textu nakonec vykryštalizuje jako pedagog, který studenty vedl k originalitě, k čemuž měly přispět i školní exkurze, které studujícím poskytly trans-regionální perspektivu. Autorka navíc text doplnila seznamem Kotěrových studujících, podloženým novým archivním výzkumem – objevuje se v něm jediná žena, Růžena Fričová.

Historička umění Helena Čapková, autorka dobře provedené výstavy o Bedřichu Feuersteinovi,⁹ se ve svém příspěvku zabývá korespondencí Kotěrova studenta Jana Letzela, usazeného v Japonsku: Kotěra se tak dostal díky této korespondenci do konfrontace mezi představou o Orientu a prožívanou japonskou skutečností Jana Letzela. Letzel v tomto *relation de correspondance* představuje poučeného, ba poučenějšího účastníka z obou aktérů.

Tři texty Ladislava Zikmunda-Lendera mají, jak zmíněno výše, v jeho osobní bibliografii na co navazovat. Zikmund-Lender se v textech opírá o skvělou znalost zahraniční literatury, ba archivní heuristiky a jeho texty v této publikaci si dovoluje recenzent označit za naplnění základní výzkumné otázky knihy: totiž jak vymanit Kotěru z mytických nánosů tvorby předchozích autorů. Tato vědecká pasáž je obzvláště vynikajícím způsobem zpracována v Zikmund-Lenderově příspěvku o Kotěrově cestě do Spojených států. Architekt navštívil v roce 1904 Světovou výstavu v St. Louis v rámci oficiální rakouské delegace. Zatímco bohužel Kotěrovy osobní poznámky nebo deníky nemáme, o to více je vypovídající Kotěrovo fotografické album s mnohdy sarkastickými osobními poznámkami. Zikmund-Lender konstatuje, že Kotěra si od americké architektonické moderny zachoval odstup. Byl však zjevně ovlivněn americkou otevřeností a zaoceánskou scénou pak takto vštěpoval svým studujícím. Zikmund-Lender dospívá k závěru, že na rozdíl od Loose u Kotěrovy tvorby vidíme absenci vlivu Franka Lloyda Wrighta. Autor se naopak domnívá, že to byla celková úprava výstavního areálu od Frederyka Lawa Omsteda, která mohla Kotěru ovlivnit, když mohl v praxi spatřit tzv. kompozitní zahradní sloh včetně reformní zahrady dle vzoru

8 *In margine* textu Jana Galety: jazykový redaktor knihy patrně mohl nahradit zavádějící adjektivní spojení *liechtenštejnská keramička* i jeho genitiv *liechtenštejnské keramičky* rozvedeným adjektivem např. *liechtenštejnské závody na výrobu keramiky*. Srov. L. ZIKMUND-LENDER – H. ČAPKOVÁ (eds.), *Mýtus*, s. 37.

9 Bedřich Feuerstein: Praha – Paříž – Tokio, autor: Helena Čapková, komisař výstavy: Martin Šámal, Národní technické muzeum Praha, 10. 11. 2021 – 15. 5. 2022. Výstavní katalog: Helena ČAPKOVÁ, *Bedřich Feuerstein – architekt: Praha – Paříž – Tokio*, Praha 2021.

Gertrude Jekyll.¹⁰ V druhém příspěvku autor shrnuje Kotěrovu roli na AVU: Kotěra z tohoto pohledu vychází jako pedagog, který svoji činnost na AVU vnímal skutečně koncepčně jak z hlediska organizace tohoto učiliště, tak z hlediska koncepce výuky zde. Jeho smrt 17. dubna 1923 však jeho systematickou práci pro AVU náhle zastavila. V třetím příspěvku se Zikmund-Lender věnoval Kotěrovi jako spolutvárci stylu nového Československa. Dílem v této pasáži využil svá o dva roky starší studia nad vztahem Alice Masarykové a Jana Kotěry v rámci budování prezidentského apartmánu na Hradě¹¹ a zasadil je jako dílčí model do vidění Kotěrovu snahy vybudovat novou vládní čtvrť kolem Petrského náměstí v Praze. Architektovy snahy v budování prezidentského bytu se jednoznačně rozcházejí s vizemi formulovanými jak Alicí Masarykovou, tak o něco později prezidentem Masarykem: v revolučních letech byla namísto spíše diskontinuita a střídmost než vznešené, ba buržoazně dekorativní formy reprezentace nového prezidentského úřadu, a proto na Kotěrovo místo nastoupil slovinský architekt Jože Plečnik, vládní čtvrť zase nebyla realizována kvůli síti složitých vztahů mezi jednotlivými aktéry.

Neopominutelným příspěvkem L. Zikmunda-Lendera jsou i textové anexy v recenzované publikaci, souhrnně podané jako *Architektovy obrazy: Texty Jana Kotěry a Obrazy architekta: texty o Janu Kotěrovi*. Editor vybral dvanáct Kotěrových vlastních textů, aby lépe doložil jeho myšlenkový svět a okruh zájmů, a sedmnáct textů o Janu Kotěrovi z let 1922 až 1972, na kterých dokládá, jak a kým byl Kotěřův mýtus postupně vrstven.

V první pasáži Zikmund-Lender poprvé shrnul Kotěrovy texty do jednoho celku a patří mu tak primární editorská zásluha. Silná je v druhé části *Obrazy architekta* textace o levicovém vnímání Kotěry u Teigeho a následně u Marie Benešové, která na rozdíl od Teigeho zhodnotila Kotěřův profesní i osobní život jako profesně naplněný, a zodpovědně plnící předsevzaté úkoly, byť tuto charakteristiku zahalila do pláštíku poněkud nekonzistentních rádo by marxisticko-leninských postulátů.¹²

Historik architektury Miroslav Pavel se zamyslel nad Kotěrovým vztahem k soudobé nizozemské architektuře. Kotěru představuje mj. jako organizátora exkurzí za nizozemskou architekturou (Hendryk P. Berlage a tzv. amsterdamská škola) a dospívá ke konstatování, že díky Kotěrovi se vyprofilovala spolupráce mezi Čechy a Nizozemci na půdorysu CIAM v roce 1930. Text Venduly Hnídkové, historičky umění, se zabývá vlivem Raymonda

10 K tomu srov. Ladislav ZIKMUND-LENDER, *Mezi čestným dvorem, parkem a zahradou: Úprava okolí Kotěrovu budovy muzea v Hradci Králové a její kontext*, *Zprávy památkové péče* 73, 2013, č. 4, s. 296–300.

11 TÝŽ, *Veřejné soukromí: Archiválie Byt prezidenta republiky*, in: Martin Halata, *Hradu a obci: Sto let Archivu Pražského hradu 1920–2020*, Praha 2020, s. 81–93.

12 *In margine* příspěvku LZL: drobná chyba se vloudila v důsledku redakce textu na s. 86, kde místo *Kornprinz Rudolf* mělo být jistě *Kronprinz Rudolf*. Na s. 224 se ve smuteční řeči zjevně jedná o jihoslovanského malíře, Chorvata Vlaho Bukovace. Chybné Bukovac může ovšem být uvedeno již v transkribované předloze, Štursově strojopisu smutečního prosluvu.

Unwina, autora koncepcí zahradních měst, na Kotěru. Unwinův text *O stavbě měst* Kotěra částečně publikoval ve své knize *Dělnické kolonie* (1921) a s ohledem na toto přetištění lze předpokládat, že se český architekt ztotožnil s úvahami svého anglického kolegy ohledně mizivé úspěšnosti budování těchto ideálních enkláv bydlení. Drobný příspěvek Filipa Šenka, který autorskou textovou část knihy uzavírá, by si zasloužil přehodnocení svého tvaru: zkrácení a výrazné rozšíření popiskového aparátu daného ilustračního doprovodu by patrně přispělo k jednoznačnější výpovědi o vztahu současné české architektury ke Kotěrově odkazu a obohatilo by příspěvek o vědeckou racionalitu v textovém podání.

Předkládaná kniha je bezesporu výrazným počinem k osobnosti Jana Kotěry. Výzkumné otázky, položené editory knihy, byly zodpovězeny formou dílčích studií, které přinášejí tematiku opomíjených stránek architektovy osobnosti. V recenzované monografii vnímáme vysoce relevantní texty Ladislava Zikmunda-Lendera, zvláště jeho příspěvek o Kotěrově návštěvě Spojených států v roce 1904. Přínosná a robustní je studie Jana Galety, Vendula Hnídková se prezentovala kvalitní argumentační a hypotetickou výbavou renomované autorky. Je zřejmé, že některé postuláty budou nadále patřit do výbavy práce dalších kotěrovských badatelů.

Na okraj recenze dodávám, že autoři častěji citují onu „mytickou“ knihu o Kotěrovi, *Jan Kotěra (1871–1923). Zakladatel moderní české architektury*,¹³ a to obvykle co do fakticity. Zdá se tedy, že tento opus bude i nadále patřit pro řadu historiků mezi základní kameny kotěrovských výzkumů. Recenzovaná publikace editorů Zikmund-Lendera a Čapkové se k ní vztáhla jakousi obsahovou nadstavbou a hlavně mezinárodní poučeností tématy a zdroji. Tím splnila svoje hlavní poslání a vytvořila s dvacet let starou kotěrovskou monografií dokonalou jednotu a její nezpochybnitelnou addendu.

Mgr. Martin Halata

Archiv Pražského hradu

Martin.Halata@hrad.cz